

3. Жидков, В. Л. & Жила, О. Б. (2023). Доказування злочинів про колабораційну діяльність: проблемні питання закону. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/dokazuvannia-zlochyniv-pro-kolaboratsiynu-diialnist-problemni-pytannia-zakonu/>.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

Рубаненко Наталія Юрївна,
аспірантка кафедри криміналістики та
судової медицини Національної академії
внутрішніх справ

АНАЛІЗ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ: ОГЛЯД ТА ХАРАКТЕРИСТИКА

Воєнні злочини ґрунтуються на нормах міжнародного гуманітарного права. Це галузь міжнародного публічного права, яка, з одного боку, регулює правові відносини учасників збройного конфлікту, а з іншого – мінімізує політичну, фізичну, моральну, майнову та/або матеріальну шкоду цивільного населення під час збройного конфлікту. Тобто, ці положення ґрунтуються на балансі між воєнною необхідністю та основоположними потребами населення яке знаходиться в межах воєнного конфлікту.

Згідно з загальною концепцією «*nullum crimen, nulla poena sine lege*», під час збройного конфлікту окремі акти насильства розглядаються як дозволені, тоді як інші вважаються забороненими та незаконними. Міжнародне гуманітарне право регулює як дозволені, так і незаконні акти насильства під час збройного конфлікту за допомогою двох різних підходів. Один із них спрямований на запобігання або пом'якшення страждань, тоді як інший визначає прагматичну військову необхідність перемоги супротивника.

Вважається, що перший крок до врегулювання гуманітарних відносин на міжнародному рівні, був здійснений швейцарським промисловцем Г. Дюнаном, який, будучи під враженням тяжких наслідків битви при Сальферіно (1859 рік), спільно з однодумцями, розпочав організаційні процеси, що призвели до проведення у 1864 року Женевської конференції. За результатами цього заходу було засновано «Міжнародний Комітет Червоного Хреста» [1]. На цьому ж заході був підписаний перший міжнародний договір який забезпечив захист поранених та хворих у збройному конфлікті. Конвенція встановила захист й щодо медичного персоналу, нейтралітет медичних установ та визначала «Червоний Хрест» як символіку цього захисту.

Ці правила стали початковим етапом у формуванні міжнародних стандартів гуманітарного права, які пізніше розширилися у наступних конвенціях та додаткових протоколах до них [2].

Проте лише конкретні правопорушення Міжнародного гуманітарного права визначаються «серйозними порушеннями», що підпадають під кваліфікацію «воєнних злочинів». Важливо відзначити, що перші конвенції з цього питання не передбачали відповідальності, а сама криміналізація здійснювалася поступово на основі наслідків історичних подій двадцятого століття.

Однією з ключових передумов воєнних злочинів є те, що вони пов'язані зі збройним конфліктом та спричиняють досить серйозний негативний вплив не лише на військовослужбовців, але й на інших осіб та майно, що підпадають під захист гуманітарного права. Це важлива і необхідна складова, що розрізняє воєнні злочини від інших порушень міжнародного права. На цьому зосереджено увагу й у диспозиції ст. 438 КК України, де до суспільно небезпечних діянь було віднесено: «жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, *інші порушення законів та звичаїв війни*, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України...» [3].

Окрему увагу привертає зміст ст. 438 КК України та її кодифікація, яка стосується «*порушення законів та звичаїв війни*». Мається на увазі те, що на відміну від ст. 442 КК України, яка дублює склад «злочину геноциду» згідно з міжнародним законодавством, норма ст. 438 формально перераховує незаконні дії суб'єкта кримінального правопорушення та в кінцевому результаті узагальнює їх до «*інших порушень законів та звичаїв війни*», передбачених міжнародними договорами, що були ратифіковані Україною відповідно до чинного законодавства. Ця особливість викликає два питання: перше стосується того, що має на увазі законодавець під «порушенням законів та звичаїв війни», а друге – що він має на увазі під «іншими порушеннями цих законів та звичаїв».

З цього приводу вважаємо, що дана норма, очевидно, мала на меті розширити сферу застосування цієї статті, що виходить за межі міжнародного гуманітарного права. Це включає в себе не лише матеріальні закони, але й звичаї, що регулюють поведінку та культуру під час воєнного конфлікту. Війна, як соціальне явище, постійно розвивалася разом із еволюцією суспільства та змінами у його

соціально-структурах відносинах. Вона піддавалася впливам збройних конфліктів, релігійних переконань, культурних традицій та зовнішніх чинників, що сформулювали загальні цінності, норми, традиції та звичаї. Це вплинуло на поведінку військових та їх взаємин з іншими учасниками збройного протистояння, включаючи уявлення щодо практик, ритуалів або правил у суспільстві та серед військових під час війни, а також моральних та етичних аспекти поведінки на полі бою [4].

Словосполучення «порушення законів і звичаїв війни» зустрічається також і у положеннях Римського статуту в частині, що стосується міжнародної юрисдикції відносно «воєнних злочинів» (ст.8) [5]. Зокрема, надаючи визначення цьому поняттю, цей нормативно-правовий акт до нього відносить не лише серйозні порушення гуманітарного права, а й *«інші порушення законів і звичаїв міжнародного права, що стосуються як міжнародних збройних конфліктів, так й збройних конфліктів неміжнародного характеру»*. Тобто, «порушення законів та звичаїв війни» охоплює широкий спектр суспільно небезпечних діянь під час воєнного конфлікту. У національному вимірі цей термін вживається як альтернативний спосіб вираження воєнних злочинів, включаючи не лише законодавчо визначені серйозні (грубі) порушення міжнародного гуманітарного права, але і вчинення дій, охоплених іншими міжнародними договорами, які визначають злочини проти людяності, злочин геноциду, екоцид та злочин агресії за умов, якщо вони вчинені суб'єктами «воєнних злочинів» під час збройного конфлікту.

Воєнні злочини підпадають під універсальну юрисдикцію але для забезпечення цього принципу, держави повинні прийняти його на внутрішньо-законодавчому рівні. Основи для використання універсальної юрисдикції стосовно цих правопорушень закладені у договірному та звичаєвому міжнародному праві. У ст. 8 Статуту Міжнародного трибуналу перелічене вичерпне коло суспільно небезпечних діянь, що підпадають під визначення «воєнних злочинів». Проте, ця норма містить додатковий елемент, який вказує на те, що Міжнародний кримінальний суд має юрисдикцію, *«зокрема», у випадках, коли такі злочини вчинені «в рамках плану чи політики або в рамках широкомасштабного вчинення»*. Тобто, наведені злочини мають бути реалізовані під впливом впорядкованої системи або зорганізованої групи осіб, яка має спільний план або стратегію для їх реалізації. Мається на увазі, що ці діяння вчиняються відповідно до рішень чи директив керівництва держави, її організації чи групи або в

рамках систематичної політики або стратегії спрямованої на їх вчинення.

Аналіз «воєнних злочинів» дозволяє виокремити основні принципи міжнародного гуманітарного права, на яких базується захист осіб та/або майна. До цих основоположних ідей ми відносимо: принцип захисту «*non-combatants*» або осіб, які не беруть участі у збройному конфлікті; принцип дистинкції або розрізнення; принцип вибірковості або відповідальності за вибір об'єкта атаки; принцип обмеження засобів і методів ведення війни (невикористання засобів і методів, які призводять до надмірних страждань і травмувань).

Отже, суб'єктами воєнних злочинів є особи, які приймають участь у збройному конфлікті та за міжнародною класифікацією підпадають під визначення «*combatants*», у тому числі особи, які надають злочинні накази та ті, які їх виконують. Важливою складовою суб'єкта цього порушення є те, що особа-виконавець має бути причетною до військових формувань задіяних противником під час воєнних дій чи операцій. Іншими словами, якщо цей злочин вчинений військовослужбовцем або цивільною особою на власній території, то ці діяння підпадають під кваліфікацію інших карних діянь (диверсій, терористичних актів, вбивств, перевищень військовою службовою особою влади чи службових повноважень, мародерства, насильства над населенням у районі воєнних дій, поганого поведіння з військовополоненими тощо).

У цьому контексті постає необхідність розмежовувати воєнні злочини від військових кримінальних правопорушень. Враховуючи, що обидва поняття можуть стосуватися військової діяльності, вони мають різні правові контексти і регулюються різними законодавчими актами. Воєнні злочини (англ. «*War Crimes*») мають міжнародний контекст і стосуються серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, що відбуваються під час збройного конфлікту. Натомість, військові кримінальні правопорушення (англ. «*Military Offense / Crimes*») є грубими порушеннями військових статутів та інших законодавчих актів, що регулюють поведінку і діяльність військовослужбовців. Це можуть бути кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби, суб'єктами яких є військовослужбовці.

Об'єктом воєнних злочинів є особи та/або майно, що перебувають під захистом в рамках міжнародного гуманітарного права (цивільні особи, військовополонені, поранені, інфраструктурні об'єкти, що забезпечують життєдіяльність населення тощо). Очевидно предметом його посягання є життя, здоров'я та/або майно.

Однією з передумов притягнення до відповідальності за воєнні злочини є зв'язок між діями винного та соціально небезпечними наслідками, що ґрунтується на його психоемоційному стані, мотивах реалізації злочинних намірів та усвідомленні настання негативних наслідків. У цьому контексті Міжнародний кримінальний суд вимагає наявності прямого умислу стосовно вчинюваного. Тобто, повного усвідомлення особою того, що її дії не лише порушують міжнародне право, а й ймовірно призведуть до негативних наслідків – "*mens rea*" – від лат.: вина у розумінні.

Список використаних джерел

1. De Baets, A. (2022). The view of the past in international humanitarian law (1860–2020). *International Review of the Red Cross*, 104(920-921):1586-1620. <http://doi.org/10.1017/S1816383122000145>;

2. The 1864 Geneva Convention. International Committee of the Red Cross. <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/treaty/geneva-convention-1864.htm>;

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>;

4. Morillo, S. & Graff, D. (2020). Justifications, theories, and customs of war. In: Curry A, ed. *The Cambridge History of War*. Cambridge University Press, 615-639. <http://doi.org/10.1017/9781139025492.023>;

5. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

Сахошко Марина Олександрівна,
аспірантка кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ

ПРАВОВІ ОСНОВИ ОБІГУ ПАЛЬНОГО В УКРАЇНІ І ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ВИГОТОВЛЕННЮ, ЗБЕРІГАННЮ, ЗБУТУ АБО ТРАНСПОРТУВАННЮ ЙОГО З МЕТОЮ ЗБУТУ

В умовах сучасних військових загроз і небезпек перед Україною залишається значна кількість викликів, серед яких протидія економічній організованій злочинності є одним із головних завдань усіх державних правоохоронних інституцій. У структурі сучасної економічної злочинності особливе місце посідає протиправна діяльність у сфері обігу підакцизних товарів, адже введення у подальший обіг таких товарів активно сприяє тінізації окремих секторів економіки України, а також створює умови для розвитку